

загарбниками в роки Великої Вітчизняної війни понад 150 тис. жінок були нагороджені бойовими орденами й медалями.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА:

1. Женщины Страны Советов: Краткий исторический очерк. – М.: Политиздат, 1977. – 240 с.
2. Самойлов Д. Люди одного варианта. Из военных записок / Д. Самойлов // Аврора. – 1990. – № 2. – С. 77.
3. Алексиевич С. У войны – не женское лицо... / С. Алексиевич. Минск, 1985. – 190 с.
4. Слова, пришедшие из боя. Статьи. Диалоги. Письма. Вып. 2. – М., 1985. – 98 с.
5. Как жили на фронте // Аргументы и факты. – 1995. – № 18 – 19. – С. 2 – 3
6. Польша А. Женщина и война / А. Польша // Нева. – 2004. – № 2. – С. 43 – 51.
7. Великая Отечественная война 1941 – 1945. Энциклопедия. – М., 1985. – 270 с.
8. Коваль М. В. Подвиг жінок Радянської України у Великій Вітчизняній війні 1941 – 1945 рр. // М. В. Коваль. – К.: Знання, 1967. – 390 с.
9. ЦАМО РФ. – Ф. 372. – Оп. 6570. – Д. 46. – Л. 84.

О. О. Стадник

ПОЛІТИКА НІМЕЦЬКО-ФАШИСТСЬКОЇ ОКУПАЦІЙНОЇ ВЛАДИ ЩОДО ПРАВОСЛАВНОЇ ЦЕРКВИ (на матеріалах Вінниччини)

Виняткове значення у житті будь-якого суспільства належить релігії, яка визначає певні правила його поведінки, впливає на внутрішній стан людини, формує загальнолюдські цінності. Протягом багатьох століть важливу роль у формуванні духовності українського народу відігравала і відіграє Православна Церква, адже наш народ був завжди релігійним і дотримувався християнських норм життя. Однак ставлення влади до церкви у різні історичні періоди було неоднозначним. Навіть зараз ні в кого не викликає сумнівів складність релігійної ситуації в Україні. Це знаходить вияв у міжконфесійних тертях, непростих взаєминах кількох гілок православної влади, існування нетрадиційних і малих конфесій тощо. Правильне розуміння цих явищ, вироблення оптимальної державної стратегії у сфері культів можливе тільки за умови всебічного і поглибленого вивчення процесів, пов'язаних з історією релігії та церкви, зокрема її існування в умовах гітлерівської окупації України.

Радянська влада вкрай негативно ставилася до церкви. Православна віра в умовах радянського режиму оголошувалася поза законом та переслідувалася державою. Як відомо, перед Великою Вітчизняною війною Православна Церква переживала жорстокі гоніння: руйнувалися храми, розстрілювалися та відправлялися в тюрми і на заслання священнослужителі і віряни. У 1939 – 1941 рр. церковне життя у легальних формах збереглося лише у приєднаних західних єпархіях України [1]. Тому на противагу більшовицькому атеїстичному режиму фашистські окупанти демонстрували лояльне ставлення до релігійного життя.

Безумовно, на Вінниччині, як і в інших тимчасово окупованих українських містах і селах, було встановлено жорстокий режим кривавого терору. Перебування під владою фашистських військ протягом 32-х місяців (з липня 1941 по березень 1944 рр.) на цій території принесло невимовні страждання і горе майже у кожную родину [2]. Ось лише поодинокі факти тієї страшної хроніки подій: липень 1941 р. – розстріл заручників у кар'єрі цегельного заводу [3], серпень 1941 р. – розстріл мирних жителів у П'ятничанському кар'єрі [4], вересень 1941 р. – розстріл 10 тис. чол. у П'ятничанському лісі [5], квітень 1942 р. – знищення 2 тис. хворих психіатричної лікарні [6], протягом окупації – тільки з м. Вінниці вивезено 13400 чол.

Однак, не маючи змоги винищити або хоча б упокорити український народ, німецькі власті у рамках «нового порядку» змушені були залишити місце для таких суспільних інституцій, як місцеве самоврядування, преса, церква. Хоча позицію нацистської партії стосовно церкви у самій Німеччині чітко сформулював М. Борман («Необхідно усе більше віддаляти народ від церков і релігійних товариств... Ніколи знову вплив на народ не можна віддавати церкві. Її вплив повинен бути повністю знищений»), а на окупованих територіях повторив А. Розенберг («Християнський хрест необхідно вигнати з усіх церков, соборів,, каплиць, його потрібно замінити єдиним символом – свастикою») [7], після приходу фашистів тиск на Православну Церкву зменшився, хвиля репресій вщухла.

До кінця 1941 р. повсюдно відновили свою діяльність релігійні громади всіх конфесій, відкривалися й ремонтувалися сотні занедбаних храмів, відбувалися богослужіння, масові хрещення дітей та дорослих. Якщо до початку Вітчизняної війни на території краю діючих приходів не було, то після зайняття Вінницької області було відкрито 840 церков. Українська автокефальна церква налічувала 215 церковних приходів, які обслуговували 150 священників, а автономна слов'янська єпархія – 230 церковних приходів зі 169 священниками [8]. Як свідчать численні документи, саме на Вінниччині було відкрито найбільше церков за роки німецької окупації (на Київщині – 513, Полтавщині – 150, Дніпропетровщині – 150, Чернігівщині – 192) [9]. Німецька окупаційна влада надавала кожній релігійній громаді право вільно виконувати службу Божу та треби, а також дозволила єпархіальним радам відкривати богословські курси для підготовки священників, на яких вивчалися теологія, філософія, німецька мова, українознавство.

Майже у кожному селі та містечку громада пристосовувала для богослужінь уцілілі храми, які за радянської влади використовувалися як колгоспні комори чи сільбуди. У містах під церкви пристосовували кінотеатри, палаци піонерів, клуби, їдальні, школи.

У газеті «Вінницькі вісті» від 12 жовтня 1941 р. була надрукована стаття, в якій містилася інформація про відкриття Вінницького міського собору. Вартість його ремонту обрахували в 40 тис. крб. Одночасно було організовано і співочий хор [10]. У Покровській церкві міста, переобладнаній за радянської влади на кінотеатр, на кошти віруючих відбудували іконостас.

Релігійні речі та коштовності, які знаходилися у особистому володінні цивільних, вилучалися для церков і належної відправи служби. Так, за даними Вінницького краєзнавчого музею, уповноважені Свято-Покровського собору Денисюк і Татарчук згідно акту від 24 грудня 1941 р. зобов'язалися за церковні речі внести до музею до 1 березня 1942 р. 3 тис. рублів; для церкви с. Сільниця відпущено у борг речей на суму 735 крб.; для церкви в с. Лаврівка – на суму 365 крб.; для церкви в с. Хомутинці – на суму 735 крб.; в с. Глінському – на 715 крб.; у м. Жмеринка – на 300 крб. Для Кузьмо-Дем'янівської церкви краєзнавчим музеєм відпущено такі ікони – Архангела Михаїла, Св. Флора і Марка, Хрещення Господнього, Богоматері з малям, Варвари великомучениці та великий кований залізний хрест, який було знято з бані церкви [11].

Оскільки Вінниччина в роки окупації була поділена на дві окупаційні зони – німецьку і румунську, політика влади щодо релігії у регіоні мала певні особливості.

Так, у зоні, що належала Німеччині, вона керувалася секрктними інструкціями, наданими А. Розенбергом рейхскомісару України Е. Коху 18 листопада 1941 р. У галузі релігії рекомендувалося заборонити церквам і сектам займатися політикою та робити публічні заяви. Єпископи мали бути не представниками українського народу, а фактично чиновниками, призначуваними міністерством окупованих територій Сходу [12]. Церковний організм мав структурно відповідати військово-адміністративним одиницям: кожній генеральній окрузі відповідала церковна формація, очолювана єпископом. Допускалося, що очолювати окружну єпархію могли два єпископи, які репрезентували дві основні церкви у рейхскомісаріаті Україна – автокефальну й автономну. Релігійними справами завідував начальник Вінницького обласного відділу освіти. Священники повинні були зареєструватися у відділі освіти і отримати дозвіл на виконання служби. Як і керівники радянської тоталітарної системи, окупанти не збиралися ділити з Церквою ідеологічний вплив на населення, але їх особливістю була відмова

від відкритого знищення релігії. Прагненням нацистів було найбільш вигідне використання релігійного фактору у власних інтересах.

Ще одним проявом німецької окупаційної політики стала підтримка і заохочення розколу у православ'ї, втручання у міжцерковні відносини. До 1942 р. у краї виникли і були документально оформлені дві конкуруючі церкви – автономна (у рамках РПЦ) на чолі з предстоятелем митрополитом Олексієм (Громадським) та автокефальна, яка принципово розірвала будь-які зв'язки з Московською патріархією, на чолі з митрополитом Полікарпом (Сікорським). Це загострювало ворожнечу серед церковного кліру та віруючих і у свою чергу допомагало нацистам у їх політиці нівелювання традиційних релігійних структур і дроблення конфесій.

На теренах губернаторства «Трансністрія», до якого належали південні райони Вінницької області, церковно-релігійним життям опікувалася надіслана з Бухареста Румунська православна місія, яка спиралася на декрет Антонеску від 19 серпня 1941 р. У документі констатувалось, що «населення між Дністром і Південним Бугом було спалюване бідшовицьким безбожництвом і позбавлене християнської віри», а священників зобов'язували «навертати до християнства народи Трансністрії» [13]. Однак румуни поставили за мету перебрати на себе роль екзархату Руської православної церкви. В українського населення мав бути лише один вибір – Румунська православна церква з її патріархатом і Священним Синодом [14].

Про існування осередків українських церков узагалі не йшлося, діяльність місії була спрямована на денаціоналізацію церкви, заборону і викорінення будь-яких самобутніх традицій та уніфікацію релігійного життя з принципами, що були основою державно-церковних стосунків у самій Румунії. На церковно-адміністративні посади призначалися здебільшого румуни, рідше – молдавани і за невеликим винятком – румунізовані українці, болгари, росіяни, надіслані з румунських єпархій Бессарабії та Хотина. У богослужіння впроваджувалася румунська мова. Прорумунська християнська пропаганда здійснювалася за допомогою засобів масової інформації, організації благодійних акцій та виховання молоді традиційними настановами у дусі румунського монархічного православ'я. всі релігійні секти було ліквідовано, а утворення нових релігійних об'єднань заборонено.

Однак певні позитивні зрушення у релігійному відродженні території між Бугом і Дністром відбулися.

По-перше, було відновлено та налагоджено діяльність церковних споруд по всій території Трансністрії [15]. Так, лише за перший рік діяльності місії тут було відкрито і освячено понад 500 церков [16] та 9 монастирів, з них на Вінниччині – у Шаргороді та Бершаді [17].

По-друге, румунською владою була добре налагоджена видавнича справа. Місія випускала церковні календарі і розповсюджувала їх серед населення. Церковний календар на 1943 р. являв собою книгу-альманах на 100 сторінок. Активними популяризаторами румунського місіонерства та християнської моралі стали газети, що видавалися при монастирях. При Бершадському монастирі видавалися газети «Християнское Поднестровье» і «Воскресенье», у Голті виходили друком «Прибугские известия», існували також часопис «Буг», «Детский листок», «Христианский вестник» та інші періодичні видання, які друкувалися румунською та російською мовами [18].

По-третє, румунська влада сприяла організації повноцінної духовної освіти майбутніх служителів культу. Планувалося відкрити духовне училище в Тульчині.

По-четверте, особлива увага приділялася релігійному вихованню молоді: запроваджувалося викладання Закону Божого у школах. Видавалися дитячі релігійні журнали, підлітків призовного віку у обов'язковому порядку примушували відвідувати церкву.

Отже, в роки війни відбувалася активізація релігійного життя в Україні, і особливо на Вінниччині. З самого початку окупації розроблені нацистами заходи щодо релігії мали успіх. Значна частина священників і мирян повірила пропаганді, а прихід німців та румун розглядався ними як порятунок віри і Церкви [19]. Частина православного духовенства не лише під тиском

обставин, але й з власних переконань пішла на співробітництво з окупантами, сприяючи встановленню «нового порядку».

Однак після того, як окупаційна влада встановила режим тотального політичного адміністрування, повного контролю над відродженням православного життя та його денаціоналізацію, більшість духовенства залишалася вірною своєму покликанню підтримувати словом і ділом своїх прихожан. Храми, що відкрилися, перетворювалися у центри національної самосвідомості і прояву патріотичних почуттів, навколо них згуртувалася значна частина населення. Священики, які залишилися зі своєю паствою на зайнятій ворогом території, знаходили можливість підтримати духовні сили народу у важких випробуваннях, допомогти тим, хто зі зброєю у руках боровся проти загарбників, допомагали пораненим радянським бійцям, які залишилися на окупованих землях, військовополоненим, які втекли з таборів, тим, хто зазнав репресій з боку гітлерівських властей. Духовенство піклувалося і про те, щоб не поривалися живі нитки, які зв'язували з батьківщиною тих, хто добровільно чи поза власною волею опинився у Німеччині. Таким чином, віра в Бога та Православна Церква як важлива соціальна і миротворча організація відіграли значну роль у перемозі над фашизмом.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА:

1. Гордієнко В. В. Німецько-фашистський окупаційний режим і православні конфесії в Україні // УІЖ. – 1998. – № 3. – С. 73.
2. Украинская ССР в годы Великой Отечественной войны Советского Союза. Хроника событий. – К., 1985. – С. 46, 444.
3. Вінниччина в роки Великої Вітчизняної війни. 1941 – 1945 рр. Збірник документів і матеріалів. – Одеса, 1971. – С. 68.
4. Вінниччина в роки Великої Вітчизняної війни. 1941 – 1945 рр. Хроніка подій. – К., 1965. – С. 20.
5. Вінницька правда. – 1944. – 8 жовтня.
6. Німецько-фашистський окупаційний режим на Україні. Збірник документів і матеріалів. – К., 1963. – С. 304.
7. Волошин Ю. Українська православна церква в роки нацистської окупації. – П., 1977. – С. 57.
8. Жизнь в оккупации. Винницкая область. 1941 – 1944 гг. / Сост.: В. Ю. Васильев, Р. Ю. Подкур, С. Д. Гальчак, Д. Байрау, А. Вайнер. – М.: Российская политическая энциклопедия (РОССПЭН), 2010. – С. 589.
9. Лисенко О. Є. Церковне життя в Україні 1943 – 1946. – К., 1998. – С. 80.
10. Вінницькі вісті. 12 жовтня 1941 р.; 11. Васильев Ю. В. Вказана праця. – С. 591.
12. Лисенко О. Є. Вказана праця. – С. 12.
13. Михайлуца М. Релігійна політика румунської окупаційної влади в Південній Бессарабії і Трансністрії (кінець 1930-х – 1944 рр.). – Одеса, 2006. – С. 76.
14. Там само. – С. 78.
15. Там само. – С. 85.
16. Там само. – С. 92.
17. Там само. – С. 100.
18. Жизнь в оккупации. Винницкая область. 1941 – 1944 гг. / Сост.: В. Ю. Васильев, Р. Ю. Подкур, С. Д. Гальчак, Д. Байрау, А. Вайнер. – М.: Российская политическая энциклопедия (РОССПЭН), 2010. – С. 589.
19. Волошин Ю. Вказана праця. – С. 60.